

Ümumtəhsil məktəb biologiyasının tədrisində müşahidə metodunun tətbiqi

Pərvanə Tağızadə

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

E-mail: pervane.gss@gmail.com

Rəyçilər: ped.e.n., dos. H.M. Hacıyeva,
b.ü.e.d., prof. R.L. Sultanov

Açar sözlər: təlim metodları, müşahidə, mikroskop, hissi qavrayış, əyani metod, obyekt, ekskursiya.

Ключевые слова: методы обучения, наблюдение, микроскоп, восприятие чувств, визуальный метод, объект, экскурсия.

Key words: training methods, observation, microscope, sense perception, visual method, object, excursion.

Elm və texnikanın sürətlə inkişafı yalnız təlimin deyil, onun metodlarını da təkmilləşdirməyi tələb edir. Metodların mahiyyətini bilmək təlim metodlarını seçmək və onu təsnifləşdirmək üçün çox vacibdir.

Biologiyanın tədrisində tətbiq olunan metodlar prof. Ə.M.Hüseynov tərəfindən belə təsnif edilmişdir:

1. Şifahi metodlar: müsahibə, şərhətmə, izah, nağıl, mühazirə, müsahibə və s.
2. Əyani metodlar: müşahidə, təcrübə nümayişi, təsviri əyani vasitələrin nümayişi, ekskursiya, təlimin texniki vasitələrinin tətbiqi və s.
3. Axtarış metodları: evristik müsahibə, problemləli şəhr, tədqiqatçılıq metodu, seminar metodu, referat metodu, disput metodu.
4. Praktik metodlar: müşahidə, eksperiment, obyektin müəyyənləşdirilməsi və təyini, çalışma və məsələlərin həlli, laboratoriya və praktik işlərin təhlili.

Biologiya tədrisinin təşkilində ən çox istifadə olunan və geniş yayılmış metod müşahidə metodudur. Müşahidə - hadisənin gedişinə müdaxilə etmədən, onların hiss üzvlərimiz vasitəsilə duyulması və ya cihazlar (mikroskop, lupa) vasitəsilə izlənilməsinə deyilir.

Müşahidə təbii şəraitdə əşya və hadisələr üzərində bilavasitə və məqsəduyğun aparılan hissi qavrayışdır. Müşahidə bizi əhatə edən varlığın uzun müddət ərzində məqsədə yönəlmiş, planlı şəkildə qavranılmasıdır. Müşahidə bizi əhatə edən varlığı dərkətmə mənbəyi olmaqla fikrimizə təkan verir. Adi seyrətmədən fərqli olaraq müşahidə məqsədli, planlaşdırılmış bir proses olduğundan dərkətmə prosesinin təminatçısı rolunu oynayır. Müşahidə zamanı şagird əşya və hadisə üzərində fikri fəaliyyət göstərir, hadisənin müəyyən cəhətini fərqləndirir, onları bir-biri ilə əlaqələndirir. Müşahidə ətraf aləm haqqında əldə olunmuş nəticə və ümumiləşdirmələrin həqiqiliyini praktikada yoxlamağa imkan verir.

Əyani metodla aparılan müşahidə praktik metodda həyata keçirilən müşahidədən fərqlənir. Əyani metodda şagird tablo, təcrübə zamanı müəllimin nümayişini müşahidə edir. Praktik metodda şagird özü ölçür, çəkir, obyektə baxır, işi icra edərək müşahidə aparır. Belə müşahidə dərstdə, evdə, ekskursiyada və tədris-təcrübə sahəsində aparıla bilər. İş müəllimin iştirakı, yaxud müstəqil və ya tapşırıq (yazılı və şifahi) verməklə aparıla bilər.

Əyani metodla aparılan müşahidənin bir sıra faydalı tərəfləri mövcuddur. Müşahidələr

müxtəlif cür aparıla bilər. Canlı şəkildə göstərilməsi mümkün olan əyani vəsaitlər təbii şəkildə sinif otağı şəraitində olur. Təbii əyani vəsaitlərin müşahidəsi biologiya tədrisində mühüm yer tutur. Bu zaman şagirdlərin təfəkküründə bitki və heyvanlar haqqında canlı təsəvvür yaradır. Eyni zamanda dərsdə nümayiş etdirilməsi mümkün olmayan bitki və heyvanları əvəz edir. Ən asan tapılan təbii obyekt bitkilərdir. Onları hər zaman həyatyani sahədə, təbiətdə, canlı guşədə və evdə hazırlamaq olar. Müəllim mövzunu keçməmişdən qabaq bitkilərdən herbari hazırlayıb əyani şəkildə şagirdlərə nümayiş etdirərək tədrisin daha səmərəli keçməsinə təmin edə bilər. Heyvanlardan orta ölçüdə olanları – quşları, məməliləri göstərmək olar. Bir qədər kiçik heyvanlar isə (məs; kərtənkələ, qurbağa və s.) üzərində tənzip olan qablarda nümayiş etdirilə bilər. Həşəratları isə içərisinə pambıq tıxanmış qablarda göstərmək olar. Biologiya dərslərini müşahidə olmadan, əyani vəsaitsiz tədris etmək çox maraqsız olur.

Canlı göstərilməsi mümkün olmayan bitkilər, heyvanlar, digər bioloji hadisələr (quşların köç etməsi, heyvanların nəsil qayğısına qalması öyrədilməsi zamanı şəkillərdən, cədvəllər, sxemlər, mulyajlar və kompyuterdən istifadə olunur. Bundan əlavə bitki kökünü, yarpağını, gövdəsini (kəsilmiş ağac gövdesi), çiçəyini, meyvəsini, toxumunu nümayiş etdirmək mümkündür. Göbələklərin tədrisini ağ şampinyon göbələklərinin misalında göstərmək olar. Heyvanlar aləminin tədrisi zamanı (məs; yırtıcı məməlilər, sürünənlər və s.) da kompyuterlərin, slaydların, video çarxların köməyindən istifadə oluna bilər. Tədrisin bu cür təşkili şagirdin dərk etmə və düşünmə fəallığını artırır. Hər hansı bir tablo, şəkil asılan zaman bir neçə saniyə şagirdlər onlara baxmalı, sonra bu haqda suallar verməlidirlər. Eyni zamanda şagirdlər burada yazılanları oxumalı, göstərilənlər (insanın skeleti, daxili orqanların quruluşu və s.) haqqında fikir bildirməlidirlər.

Biologiyada nümayiş etdirilən əyani vəsaitlər şagirdlərə estetik zövq aşılmalıdır. Cədvəllər və şəkillər mövzuda öyrənilən canlının rəngi, forması, həyat təzi və s. haqqında təsəvvür yaradır.

Praktik metodla hadisələrin müşahidəsi müxtəlif cür aparıla bilər. Bu metod həm elmi-tədqiqat, həm də təlimi-tədqiqat metodlarındanır. Təlimdə müşahidə birbaşa müəllimin nəzarəti altında aparılır, elm aləminə məlum olan faktların dərk edilməsi nüansları üstünlük təşkil edir. Prinsipcə müəllim — tədqiqatçı nəyin üzərində müşahidə aparılacağını əvvəlcədən bilir və təlimi bu istiqamətdə qurur. Alim-tədqiqatçı isə fərziyyələrə, ehtimallara əsaslanaraq müəyyən hadisəni, faktı, naməlum, şübhəli gerçəkliyi müşahidə edir. Tədqiqatçı şagird isə elmə məlum olan fakt və hadisələri müşahidə etməklə müəyyən nəticəyə gəlir və mənimsəmədə faktların “yeni” əlamətlərini “kəşf edir”.

Müşahidəni uzun və qısa müddətə aparmaq olar. Müşahidə əvvəlcədən planlaşdırılır, nəyi, necə və nə üçün müşahidə etmək müəyyənləşdirilir. Müşahidə zamanı tədqiqatçı fakt və hadisələri sonradan ümumiləşdirir.

Müşahidə məktəblilərdə duyğu, qavrayış, təsəvvür kimi psixi prosesləri inkişaf etdirir, formalaşdırır. Biologiyada müşahidələr müxtəlif canlı obyektlər üzərində təşkil edilir. Müşahidənin təşkilində müəllimin nəzarəti və tapşırıqları əsasında şagirdlərin diqqəti əvvəlcə obyektin, hadisənin görünən, asan müşahidə olunan əlamətlərinə yönəldilir. Getdikcə daha çətin, mürəkkəb əlamətlərə diqqət edilir, onlar arasındakı asılılıq müəyyənləşdirilir.

Zehni fəaliyyətin və praktik bacarıqların inkişafında müşahidələrin təşkilinin əhəmiyyəti böyükdür. Ona görə də şagirdləri kiçik yaşlarından müşahidə aparmağa, əlamətləri bir-birindən ayırmağa, oxşar və fərqli cəhətləri tapmağa, ümumi nəticə çıxarmağa alışdırmaq zəruri pədoqoji problemlərdəndir. Hər bir aparılan müşahidə təlim-tərbiyə xarakterli olmalı,

gənc nəslin həyata hazırlanmasına kömək etməlidir.

Biologiyadan şagirdlərin müşahidəçilik qabiliyyətlərinin inkişafında və dərslərin səmərəliliyinin artırılmasında təcrübələrin aparılmasının da əhəmiyyəti böyükdür. Təcrübələrin aparılması şagirdlərin tədqiqatçılıq fəaliyyətinə yiyələnməsinə, dünyagörüşünün artmasına zəmin yaradır, onlarda təbiətə və təbiət elmlərinin öyrənilməsinə həvəs yaradır, mənim səmənəni yüksəldir.

Bioloji proseslərə dair mövzuların şagirdlərə müşahidə metodu ilə öyrədilməsi yüksək səmərə verir. Müşahidə metodu mövzunun xüsusiyyətlərindən, müəllimin bacarığından, məktəbin imkanından asılı olaraq tətbiq edilir. Müşahidə zamanı müəllim bir sıra şərtlərə əməl edir:

- Nümayiş etdirilən əyani vəsaiti bütün şagirdlərin bütün görə biləcəyi yerdə yerləşdirir;
- Əyani vəsaitdəki mövzu ilə bağlı əlamətləri konkret olaraq şagirdlərin nəzərinə çatdırır;
- Əyani vəsaitin köməyi ilə qavranılan məlumatları sistemə salır və ümumiləşdirir;
- Əyanilikdəki məlumatların şagirdlər tərəfindən söylənilməsinə imkan yaradır.

Təlim metodu olan müşahidə bir sıra tələblər əsasında həyata keçirilir:

- Müşahidə obyektini və orada nəyin müşahidə ediləcəyi şagirdlər üçün aydınlaşdırılır;
- Müşahidənin məqsədi əvvəlcədən şagirdlərə izah edilir və resurslar hazırlanılır;
- Müşahidə zamanı obyektin hansı əlamətlərinə diqqət yetiriləcəyi şagirdlərə izah edilir, ardıcılıqlar gözlənilir;

- Müşahidə zamanı əsas əlamət və cəhətlər qeyd edilir;

– Dərsin sonunda müşahidə yekunlaşdırılır, şagirdlərin fəaliyyəti qiymətləndirilir, əldə etdikləri nəticələr istifadə üçün dərslərə gətirilir.

Biologiyanın tədrisində elə obyekt və hadisələr vardır ki, onu dərs prosesində müşahidə, müqayisə etmək, nəticə çıxartmaqla öyrənmək mümkün olmur, onlar təbii şəraitdə görməklə dərk edilir. Ona görə də təlimin digər formalarına müraciət edilməsi zərurəti yaranır. Biologiyadan belə mövzular sinifdə, təbiətdə, təsərrüfatda, canlı guşədə, məktəbyanı sahədə və başqa obyektlərdə müəllim tərəfindən təşkil edilir. Hadisə və prosesləri təbiət qoynunda öyrənmək lazım gəldikdə dərs-ekskursiyalardan istifadə edilir. Tədrisin bu formasında şagirdlər canlı təbiəti, insanları müşahidə edir və yaxından öyrənməyə nail olurlar.

Məqalənin aktuallığı. Günümüzdə təhsil prosesində təlimin necə səmərəli keçilməsi problemi aktualdır. Müşahidə metodu haqqında biliklərə yiyələnməklə, ondan yerində və şagirdlərin yaş səviyyələrinə uyğun düzgün istifadə etməklə tədris prosesinin səmərəli keçilməsinə nail olmaq mümkündür. Həmçinin bu metoddan istifadə edərək şagirdlərin zehni inkişaflarının, təfəkkürünün, duyğu, qavrayış və təsəvvür kimi psixoloji proseslərin inkişaf etdirilməsinə zəmin yaradılır.

Məqalənin elmi yeniliyi. Ondan ibarətdir ki, biologiya fənninin məzmununa proqram və dərslərlərin imkanlarına, pedaqoji-psixoloji prinsiplərə uyğun gələn həyatda lazımlı biliklərin öyrənilməsinə xidmət edən müşahidə metodunun tətbiqinin səmərəli yolları təklif edilir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalədən ali və orta ixtisas məktəblərin müəllimləri, tələbə və magistrantlar istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat

1. Hacıyeva G.N. Biologiyanın tədrisi metodikası. Bakı, 2018.
2. Hacıyeva H.M. Ümumtəhsil məktəblərində biologiyanın fəal təlim metodları ilə tədrisi metodikası. Bakı, 2012.

3. Hüseynov Ə.M., Abdullayeva T.Q. Biologiya tədrisinin müasir metodikası. Bakı, 2012.
4. Mirzəyeva A.E. Orta məktəbdə biologiyanın tədrisində müasir təlim metodlarının tətbiqi üzrə isin sistemi. Bakı, 2011.

П. Тагизаде

Применение метода наблюдения в преподавании общеобразовательной биологии

Резюме

Методология определяется как наука, основанная на закономерностях, наблюдаемых во время наблюдений в преподавании биологии. Используя метод наблюдения, мы можем добиться более эффективной организации урока. Метод надзора основан на различных аспектах учебного процесса - в классах, дворах, лесах, экскурсиях, внешкольных, вне учебных процессах и т. Д. природные объекты, визуальные и экспериментальные материалы. Студенты легко понимают, что они узнали во время наблюдения, и хранят их в памяти в течение длительного времени.

P. Taghizade

Application of the observation method in the teaching of general school biology

Summary

The methodology is defined as a science, based on the regularities observed during observations in the teaching of biology. By using the observation method properly, we can achieve more effective organization of the lesson.

The method of supervision is based on the various aspects of the teaching process in classrooms, courtyards, forests, excursions, out-of-school, extracurricular processes and so on. natural objects, visual and experimental materials. Students easily understand what they have learned during observation and keep them in memory for a long time.

Redaksiyaya daxil olub: 26.11.2018